

Ráfigyelni egy másik hadifogolyra és övéire

Suhai Pál: *Befelé élt élet. Leveleskönyv id. Suhai Pál „hadifogolyéveiből”, 1945–1950*

Cédrus Művészeti Alapítvány, 2021

Apám halála (1999) után előkerült a pápai királyi tanítóképzőben használt imakönyve, egy Mária-kongregációs imakönyv, benne a sorok alá, fölé, mellé (és nem közé) írva az orosz hadifogságban anyánkhoz írt levelekként egy orosz hadifogolynapló.¹ Mindaz benne van, ami nem szerepelhetett a tényleges levelekben. Azok megírási mikéntjéről pontos volt az ukáz,² mi lehet benne ahhoz, hogy engedjék útra kelni. Állapotokról csak jó, munkájukról semmi, arról se, hogy hol végzik azt. (Ugyanez volt érvényes a mesélni valójukat illetően a hazatérésüket követően is, ha azon szerencsések közé tartoztak, akik mesélhettek volna, mert nem itthoni munkatárborba kerültek. Vagy hazatértüket követően nem kellett annyit jelentkezniük rendőrségen, hogy elmenjen a kedvük mindentől, legfőképp a meséléstől. Vagy nem lettek hirtelen a nép ellenségei, mert miért ne, és mire eljutottak odáig, hogy megúsztak egy pert, vagy összegyűlt a népbíróság, de az élet szeszélye úgy hozta, hogy felmentették őket, már tudták, hogy nem az a fontos, ami velük ott a nagy messzeség-

ben történt, hanem az, hogy itt életben maradjanak.)

Hadifoglyok hadifogolyéveiket hadifogolytáborokban töltötték. Mint sok minden állítás, amit még az idő is nehezen képes kiigazítani a közbeszédben ebből az időszakból, ez sem igaz. Mert hadifogoly lett mindenki, akár az volt, akár nem. A megkülönböztetést az mosta el, ami minden pontosságnak gátja szokott lenni, ha a célok felülírhatatlan döntésekkel párosulnak. Háborús veszteségei után a Szovjetuniót fel kellett építeni. Tömegekre volt szükség hozzá.³ Az már az ország fejletlenségéből és nincstelenségéből következett, hogy a kikerülő emberek egy része szervezetlenül, eszközök nélkül, gyakran a produktivitás határán vagy az alatt dolgozott, mint ahogy az is – az országban felállított munkatáborok óriási emberszámának köszönhetően –, hogy rabszolgaként kezelték őket. A foglyok élet és munkakörülményei inkább az ott elpusztulás lehetőségét, mint a hazajutását előlegezték meg.

1 Mátyus Ferenc: *Imakönyvbe írt levelek*. Orosz hadifogolynapló 1945–47. Megjelentettem a Helikon Kiadónál, megjelenés éve: 2014.

2 Ukáz szó jelentése: szigorú parancs. Eredet [ukáz < orosz: ukáz (rendelet, parancs) < ukazaty (parancsol < irányt mutat) < kazaty (mutat)]. További orosz eredetű szavaink: kulák (orosz 'ököl'): földbirtokból a család eltartásán kívül értékesítésre fölösleget is termelő parasztember. Mo-on a ~ szó az I. vh. után, az oroszországi hadifoglyok hazatérte után lett ismertté, szitokszóként a M. Komm. Párt propagandája (és lapja, a *Szabad Nép*, 1944–56) révén került a köznyelvbe.

3 Csak a magyar „hadifoglyok” adata – a Szovjetunióban hadifogolyként nyilvántartott magyar nemzetiségű személyek (katonák és civilek) úgynevezett nyilvántartó kartonjainak (oroszul: учётная карточка) digitális másolata szerint, ami a Magyar Nemzeti Levéltár őrizetébe került 2019. december végéig – közel 682 ezer emberről tanúskodik, ezek tehát fogságba ejtett, illetve elhurcolt magyar személyek, akik tényleges katonai szolgálatuk idején, a frontharcok során kerültek fogságba, és akiket civilként deportáltak – csoportosan vagy személyenként – a háború alatt és után. Ezek a szovjet munka- vagy gyűjtőtáborban regisztráltak, és nem szerepelnek a számban, akik még a regisztráció előtt elhunytak.

Id. Suhai Pál hat évet (1945–1950), apám bő kettőt (1945–47) orosz munkatáborban töltött, egyikük se hadifogolyként. Ezért idézőjelben a „hadifogolyvéiből” Suhai Pál könyvének címében. Id. Suhai Pál nem lehetett hadifogoly, mert nem is volt katona, apám se minősülhet annak, mert 1945. május 9. után, fegyverszünetben szállították el leszerelő papírjukra váró tisztársaival együtt vagonokba zárva, és vitték őket elosztó helyről fogolytáborokba. Mindketten túléltek azt az időszakot, amíg regisztrálták őket, így mindketten szerepelnek a több nemzetiségű orosz hadifogolytáborok magyar foglyok adatai között. És mindketten hazajutottak. Én ennek köszönhetem megszületésemet.

Ha az ember apja orosz fogságban töltött időt a Szovjetunió építésére a II. világháború után, követi a róla megjelenő hivatalos dokumentumokat, a könyveket, az előkerülő foglyfeljegyzéseket, visszamemlékezéseket. Nekem mindaz, ami apám foglynaplója ismeretében azóta e témakörben megjelent, az esetek legnagyobb részében éppen hiányosságai/elhallgatásai vagy pontatlanságai miatt kevésbé lett érdekes. Leszámítva Suhai Pál: *Befelé élt élet. Leveleskönyv id. Suhai Pál „hadifogolyvéiből”, 1945–1950* című könyvét.

Suhai Pál ugyanis nem egyszerűen orosz munkatáborokból írt leveleket közöl, hiszen ezekből az „ukáz” szerint minden táborra vonatkozó kimarad – persze ezt sem ok nélkül teszi, de erről később –, ezért is egészül ki a könyv apja táborairól tudható tényekkel, ha szerzője talált ilyeneket, de ami a könyvet igazán megkülönbözteti minden a témában megjelenttől, az mindaz, amit a szerző beleír a levelekbe (természetesen pontosan jelölve, hogy ő szólal meg) és azokhoz hozzáfűz „IX és egy utolsó utáni kitérő” formájában.

Sokan mások is, de apám számára éppen Németh László foglalkozott nagy hatással a tragikus nemzedékkal,⁴ az övéké-

vel, pápai beszéde ugyanúgy elégtételt jelentett „a 40-es években érettségizett korosztályoknak”, ahogy a *Befelé élt élet* című könyv, szerzője szándéka szerint, apjának „jóvátétel, a történelem, saját története által, tulajdon döntései következtében meghurcolt élete visszaigazolásának, ha kései elégtételül is” – de ki foglalkozott Suhai Pál könyvét megelőzően érdemben a következő generációval, a gyerekekével.⁵

Apa és fia szinte hasonló súllyal, együtt jelennek meg a könyvben. (Együtt érezzük meg őket a könyv címdalán Vajda Lajos *Barátok* című rajzreprodukciójában és látjuk egymás felé forduló portréfotóikat a könyv hátsó borítóján.) Drámai hangsúlyokat kapnak az apa levelében írt mondatok a fiú megjegyzései által, s még ki se kell mondania az utószóban – milyen jó, hogy egy „egyéni tapasztalatokat leegzisztató” versként –, fokról fokra jobban érezzük, majd már tudjuk, tények és következmények együtt fognak járni.

LEGENDA

Hogy vártam őt! Szívemben vak remény. Apámmal egyszerre születtem én.

Cserepovec, hófelhőid alatt
a kis robot hat éve rászakadt.

Akkor születtem én, hatévesen,
mikor betoppant ő, az idegen.

című, Pápán kiadott könyvemben (Platán Kft., 2022).

5 A szinte az iskolapadból a harctérre majd/ vagy fogságba kerültek várandós feleségeket – id. Suhai Pál is, az apám is –, kicsi gyerekeket, és persze menyasszonyokat, elindult kapcsolatokat hagytak maguk után. Az apa nélkül nőtt gyerekek traumája az apa megérkezésével – nemcsak Suhai Pál esetében, de a mi családukból is, és nem talákoztam olyan esettel, hogy ez ne így lett volna – egy újabb traumalehetőséggel bővült, ami egy generáció személyiségfejlődését és ételalakulását határozta meg.

4 Németh László 1969-ben Pápán elmondott beszéde teljes terjedelmében olvasható *Apa élt*

Azóta minden idegen nekem,
sötéten nézek, lesunyom fejem.

És ti? Egy rabló jár-kei köztetek,
s nem értitek. Sehogy sem értetek.

A jussom ez, s csupán remélhetem,
megóv, ha terhét vállamon viszem.

S mert minden más jót másokra hagyok,
csomagolok már, lassan indulok.

Jön értem égből mennydörgő fogat.
Átlépek tűnt időm. Árnyékomat.

És a könyv írása mégis megtette hatását.
„A történelem cselvetése a köztünk levő
viszonyban is folytatódott, de örömmel
jeleníthetem, most, mint utolsó éveiben is,
e levelek olvasása és gépelése során a meg-
becsülés bizalommal, a részvét szeretettel
nemesült. Bennem. Iránta.”

Egy könyv, apáról és fiáról. Aki, ha meg
is született apja nélkül, de igazi meg-
születése apja jelenlétében történhetett
volna meg. És most, mintha. Mert engedni
olvasunk a leveleket, amelyben megjele-
nik id. Suhai Pál, a hazajutni akaró fogoly
teljes eszköztárával, aki kimondja, hogy
haza fog menni: „Kétségbe esni vagy le-
mondani már csak eszembe se jut. Erős
hittel és reménységgel várom a Pillanatot,
mikor közétek léphetek.” Aki belekapasz-
kodik a családba, az otthoniakba, számon-
tartja őket, utasításokat ad, tanácsokat,
gondolkodik helyettük, rendelkezik ró-
luk. Fia, ifj. Suhai Pál neveléséről is egé-
szen pontos és néha ellentmondást nem
tűrő elképzeléseit fogalmazza meg. (Van
módja a szerzőnek megjegyzetelni.) Egy
világban, ahol nem veszik őket ember-
számba, ezekben a levelekben meghatá-
rozó emberként lehet megszólalnia. Érez-
heti a család – látunk róluk fényképe-
ket a könyvben –, hogy a változatlanág
tudata milyen fontos a kiszakadt ember-
nek. Úgy küldenek neki fényképet, hogy
a közben meghalt apát beleszerkesztik
a képbe.

Egy a fia számára ismeretlen férfi, az
apa, akiről a szerző, hiszen sem a fogságba
kerülése előtről (rendőrnek állt, hogy ne
vigyék el katonának), sem fogsága éveiről
soha életében pontos képe nem alakulha-
tott, a könnyebb megoldás helyett – költő-
ről lévén szó, megköltötte volna – apja
minden élethelyzetéről annyit mond el,
amennyit tud, így vele együtt éljük át töp-
rengéseit, félelmeit, kínjait. És erre annál
inkább is van módunk, mert gondolatai
– mint mindig – önérettel és szigorúság-
gal fogalmazódnak meg.

A Zrínyi-kutató esetében a Zrínyi-mot-
tóval⁶ szólva: „Nem másra használ eleink
tündöklése nekünk, hanem hogy égő szö-
vétneknél, fényes fáklyánál futjuk a mi
életünk pályáját, nem lehetünk sötétben,
sem mi, sem az mi cselekedeteink.”

Mátyus Aliz

6 A mottó Tamási Orosz János *Irodalmi Jelenben* (2022. június 14. – 11:12) olvasható „Menekülés, de most már hazafelé...” című írásában szerepel, melyben Suhai Pál: *Casanova visszanéz* (Össze-
gyűjtött versek). Bp., 2020, Napkút Kiadó; Suhai Pál: *Befelé élt élet*. Leveleskönyv id. Suhai Pál „hadifogolyveiből”, 1945–1950. Bp., 2021, Cédus Művészeti Alapítvány, könyveiről ír, összegzésekként értelmezve őket, s a kettő mellett szól Suhai Pál „újszerű nyelvi és mű-
velődéstörténeti adalékokkal frissített Zrínyi-
összeséről – Suhai Pál: *Tollal és kézzel. Zrínyi Miklós költői és prózai művei*. Bp., 2020, Balassi Kiadó –, e Suhai-kötetek találhatóak jelenleg a könyvesboltok polcain.

MÁTYUS ALIZ (1948) író, szociológus, szerkesztő.